

Az Isten megismerésének három féle módjáról szóló könyv (részlet)

II.

Megismerni tehát és szeretni minden dolog eredő okát, magát a mindent teremtő Istent – ez a legfőbb jámborság, ez a legfőbb igazság, ez a legfőbb bölcsesség és az ember legfőbb boldogsága. Így kiált hozzánk Isten az égből, szent hegyéről¹: Figyeljétek a teremtményeket, halljátok az angyalokat, "hallgassátok az én fiamat", hogy jámborok és igazak legyetek! Íme, itt van Isten megismerésének a három könyve, amelyeket Isten küldött erre a világra az embereknek. Az első említett könyvet, a teremtményekét a pogányoknak küldte, akik a természet törvényei szerint éltek, és voltak közöttük filozófusok, akiket az érzékelhető teremtet dolgok tettek tudóssá, általuk ismerték meg Istent, ahogyan Pál apostol mondja: „ami benne láthatatlan, arra műveiből következtethetünk.”² Másodszor a törvény és a kinyilatkoztatások könyvét küldte el, amit a zsidóknak adott, szavát kihirdette Jákobnak, igazságát és törvényét Izraelnek”. Egyetlen néppel sem tett így, senki másnak nem hirdette ki törvényeit.³ Közöttük a filozófusokon kívül voltak ugyanis próféták is, akiket a szellemi eredetű, anyagi teremtmények okosítottak ki – és általuk ismerték meg Istent. Ezért mondja róluk István,

az első vértanú: „akik az angyalok közreműködésével átvették a törvényt.”⁴ Dionysius is azt mondja, hogy a zsidók dicsőséges jósai prófétikus és isteni látomásokat láttak, a mennyei Erények közvetítésével⁵. Ezért tanítja azt az egész kabalisztikus iskola, hogy a törvény tulajdonképpen célzata csak az angyalok seregére vonatkozik, a Szentháromság magasztos és kimondhatatlan lényege pedig egészen a Messiás eljöveteléig ismeretlen marad. Utoljára tehát a harmadik könyvet küldte el nekünk Isten, tudniillik az Evangélium könyvét. Ezeket a keresztényeknek adta, akik Istent Isten fia által ismerjük meg, aki az Atyával egyenlőképpen örökkévaló, aki emberré lett – a mi urunk, Jézus Krisztus. Ezért mondja Pál apostol: „Ebben a végső korszakban Isten a Fiú által beszélt hozzánk, akit a mindenség örökösévé tett, hiszen a világot is általa teremtette.”⁶ És mieink a tudós apostolok, akiket Isten fia, Jézus Krisztus tanított.

III.

Most tehát egyenként tárgyaljuk a dolgokat. Először lássuk, hogyan ismerhetjük meg Istent a teremtményei által! De ne gondoljuk, hogy ily módon megismerhetjük Istent, hogy milyen saját magának a legvégső, magányos állapotában, ha a dolgoktól elkülönítjük; hogy milyen önmagába való visszavonultságában, milyen az ő lényege, amikor visszahúzódik istenségének legmélyebb rejtekébe. Ez ugyanis lehetetlen, és minden értelem fölött álló, felfoghatatlan dolog. Ezért mondja Pál apostol, hogy: Isten megközelíthetetlen fényességben lakik.⁷ És a próféta azt mondja: Köntöse sötétség, amely körülfogta.⁸ És János azt mondja: Istent senki nem látta, és nem is láthatja.⁹ És Dionysius azt mondja: „Továbbá magát az isteni lényeket, hogy milyen eredetében és székhelyén, semmiféle értelem nem fogja fel, semmilyen létező és semmilyen tudomány nem hatol titkába; végül is akár a létezők fölötti titokzatos dolognak nevezzük, akár Istennek vagy életnek, akár létezőnek, akár fénynek vagy igének – semmi mást nem foghatunk fel belőle, mint azokat a

tőle felénk áradó tulajdonságokat, amelyekből mi is részesülünk, amelyek által felemelkedünk Istenhez, és amelyek bőven ellátnak minket akár a lényeggel, akár étellel, akár bölcsességgel. Istent tehát azokon a dolgokon keresztül ismerjük meg, amelyekből mi is részesülünk, amelyek belőle áramlanak ki mindazokba, amiket megteremtett – amelyeket, ha felfogjuk őket, Istenként ismerünk meg, mintegy valamiféle (hogy úgy mondjam) visszaverődés által. Vagy, ahogy Hermes mondja: „Nekünk, embereknek az jut, hogy mintegy ködfátyolon keresztül lássuk azokat a dolgokat, amelyek az égben vannak, már amennyire ez lehetséges az emberi érzékelés állapota számára. Ennek a törekvésnek pedig, hogy megláthassunk ilyen nagyszerű dolgokat, igen szűkösek a lehetőségei – de az elképzelhető legtágabbak lesznek, amikor majd a tudás boldog állapotában meg fogjátok látni”.¹⁰ Ezért a teremtményekben, mivel valamiképpen részesülnek Istenből, magát Istent lehet megsejteni és felkutatni. Isten ugyanis mindenütt ott ragyog, minden egyes teremtményében. És mindenkinek szívesen megmutatja magát, (ahogy Mercurius mondja): „Nem azt, hogy hol az a hely, ahol van; sem azt, hogy milyen a minéműsége; sem azt, hogy mekkora a nagysága, hanem megvilágosítja az embert a szellem egyedülálló értelmével.”¹¹ És máshol azt mondja: „Isten mindent azért alkotott, hogy őt minden egyes alkotásában megláthasd.”¹² Ez Isten jósága, ez az ő nagyszerűsége; a szellem a megértés által látja, hogy Isten ott ragyog mindenben, az sem számít, hogy akár testetlen dolgokban, láthatatlanul, az elmét az okoskodásban lehet meglátni, Istent pedig az imádkozás során lehet megpillantani. Ezért mondja máshol Mercurius: Végül is, ha Istent akarod meglátni, nézd a napot, fiam; figyeld a hold pályáját, nézd a többi égitest mozgását! Ki az, aki fenntartja ezek örökkévaló rendjét? Ki az, aki kijelöli minden egyes mozgás pályáját? Ki húzza fel a világ óraművét, ki használja ezt a szerkezetet? Ki határolja körül a tengert öblökkel, ki hordta össze és ki tartja egyensúlyban a föld tömegét? Az egésznek a közepén bizonyosan ott van valaki, aki mindennek teremtője és ura.”¹³ Ezért is mondja Dionysius: „Talán közel járunk az igazsághoz, ha azt mond-

juk, hogy Istent nem a saját természetéből ismerjük meg, hiszen az megismerhetetlen, és meghalad minden belátást és érzékelést – hanem valamennyi teremtményének abból az igen ékes elrendezéséből, amelyet ő hozott létre, azon módon, hogy ez magán viselje az isteni mivoltának hasonmását bizonyos képekben és hasonlatokban, hogy feljuthassunk.”¹⁴ Odáig eljutottak a pogányok filozófusai, csupán a teremtmények felfogása révén, azaz, értelmükkel mindent átfogtak, amit csak Isten teremtett a földön, a vizekben, az elemekben, az égen, és ami ezen kívül az ég fölött van. Végre eljutottak az első mozgatóhoz, minden dolog eredő okához, és értelmükkel felfogták a mindenható, egyedüli, örökkévaló Istent, mindennek a teremtőjét. Meglátták a legfőbb jót, és annak az örökké tartó nagyszerűségét, és az istenséget; a jóságot, a bölcsességet, az igazságot, az igazságosságot, és a többi, amit Pál apostol az Istenben lévő, láthatatlan dolgoknak hív.¹⁵ Mert meglátták Istent az égen és a földön, a tűzben, a vízben, a szélben, az állatokban, a fákban, minden anyagban és minden teremtményben, ahogyan Lucanus zengi: „Minden, amit látsz, minden, ami mozog – az Jupiter.”¹⁶ Vergilius is ezt énekelte pásztori költészetében: „Kezdjük Jupiteren, múzsák; vele van teli minden”¹⁷ Ezért mondja Hermes: „Az ember Isten műveinek a megfigyelésére lett teremtve; midőn azokat elmélyülten csodálta, megismerte alkotójukat.”¹⁸ Könnyen megismeri Istent és teljesen (már amennyire az ember erre egyáltalán alkalmas lehet), aki minden egyes művét megfelelő módon megvizsgálja. Tehát minden ember képes Istent megismerni, ha akarja. Ezért nincs mentsége annak az embernek, aki nem ismeri Istent; és senkinek sincs mentsége, aki lelkét testébe süllyesztve, nem hisz benne, hogy képes Istent megismerni. De tűnjön messze tőled ez az Istennek nem tetsző magatartás, szállj magadba, emelkedj ki a testedből, semmiről se gondold, hogy nem vagy rá képes; bízzál, és megvilágosodik majd értelmed, akarj, és el fogod érni, amit szeretnél! Így végül is meg fogod ismerni Istent, ha nem vesztetted el a hitedet önmagadban. „Mert az emberi lélek” – ahogy Hermes mondja – mindent befogad, mindenhová behatol, a vihar gyorsasá-

gával vetekszik, a szellem erejével leereszkedik a tenger mélységébe; neki minden áttetsző. Az ég nem látszik elérhetetlenül magasnak: mert mintha máris mindenkinek feltárulna – az elérhető közelségben lévő finom érzékenység révén. A lélek merre való törekvését semmilyen áthatolhatatlan köd nem homályosítja el; ha valaki e cél elérésén munkálkodik, azt a föld sűrűsége sem akadályozza meg; aki ezt a célt tartja a szeme előtt, az a tenger feneketlen mélységén is keresztülullát.”¹⁹ És máshol: „Parancsolj rá – mondja – a lelkedre, és az gyorsabban, mint ahogy parancsolhatod, előre fog suhanni. Parancsold, hogy keljen át az óceánon; a lelked, mielőtt még megparancsolnád, ott lesz – úgy, hogy el sem megy innen, ahol most van. Parancsold továbbá, hogy repüljön az égbe – szárnyak nélkül meg fogja tenni; semmi sem fog röptének útjába állni, sem a nap tüze, sem a levegő végeláthatatlansága, sem az égi magasság miatti szédülés, sem a többi csillag tömege nem akadályozza meg benne, hogy mindenén átvágva egészen a legutolsó égitestig eljusson. De ha azt akarod, hogy lelked hagyja maga mögött az ég valamennyi bolygóját, és kutassa fel, mi van azokon túl – arra is meglesz a lehetőséged. Vedd észre hát, mekkora hatalma van a léleknek, micsoda kiváló tulajdonságai, mennyire gyorsan szárnyal!”²⁰ Ezért nincs bocsánat annak az embernek, aki nem ismeri meg Istent. De még kevésbé bocsátható meg, ha valaki bármi módon megismeri is Istent, de nem tiszteli, nem is imádja. Mert ez a leggyűlöletesebb, megbocsáthatatlan istentelenség, amelyről Pál apostol a pogányokat korholva így beszél: „Nincs hát mentségük, mert fölismerték az Istent, mégsem dicsőítették Istenként, és nem adtak neki hálát”.²¹ Mert bizony, a pogány bölcsek, akik különböző tudományokat megismertek, az aritmetikát, a zenét, a geometriát²², az asztronómiát, a fizikát, a metafizikát, a dialektikát és a többi, tudományuk révén felismerték az egyetlent és igaz Istent – de istentelenül, méltatlanul erre a nagy kitüntetésre, elfordultak a tiszta és szent felismeréstől, és annak valami torz képmását követték; meggondolatlanul vizsgálódtak, és nem az igazsághoz vezető módszerekkel folytatták kutatásaikat. Saját magukkal törődtek, nem az egyet-

len, egyedüli és igaz Istennel. Nem is adtak neki hálát, amiért megvilágosította őket azzal a fénnel, ami lehetővé tette, hogy Istenségét megismerjék. Ezért valamennyiüket el fogják majd ítélni istentelenségük, igaztalanságuk és hálátlanságuk miatt, Pál apostol szavainak megfelelően, aki ezeket mondja: „Isten haragja eléri az égből az embereknek minden istentelenségét és gonoszságát.”²³ Mert az istentelenség Isten ellen való véték, a gonoszság az emberek ellen irányul. A legnagyobb istentelenség pedig Istent meg nem ismerni. Az istentelenségből származik a mértéktelenség, ez pedig az igazságtalanság alapja. Mértéktelenségnek pedig az akarat eltorzulását nevezzük, ami a józan ész elkábulásából keletkezik, amikor az érzéki szenvedélyek túlságosan meghatározóvá válnak; tudniillik mihelyt az ész eltompul, minden az érzékek elhatalmasodását mozditja elő. Ezért mondják terméketlen léleknek azt, amelyik a maga idejében semmi jó gyümölcsöt nem hoz;²⁴ és ez a lélek legfőbb istentelensége. Erről így beszél Mercurius: „Istentelenséget követ el, aki úgy távozik az életből, hogy nem hagy fiakat maga után; ezért halála után a gonosz szellemek büntetik meg.”²⁵ De hiába ismerjük meg Istent, ha nem tiszteljük úgy, ahogy kell, és nem a tövény szerint élünk együtt az emberekkel. Ezért mondja Hermes: „A vallásos jámborság próbája az, hogy Istent megismerjük, és senki ellen ne kövessünk el jogtalanságot.”²⁶ Ezt tanítja Krisztus is, amikor így beszél: „Szeresd Uradat, Istenedet és embertársadat, mint saját magadat!”²⁷ Ez a két parancsolat szükséges az üdvösséghez, ez a forrása minden jónak; az első a jámborságnak, a második az igazságosságnak. Ezzel ellentétben az istentelenség és az igazságtalanság minden rossznak a gyökere, amelyeket „Isten haragja elér az égből”²⁸, lecsap azokra, akik ezek által beszenyyezik és megsértik Isten igazságát. Ezek azok, akik Istent megismerik, de nem szeretik, és tudományuk nem hoz gyümölcsöző eredményt; akik bölcsekedésükben nem a vallást követik, és okosságukkal nem használnak az embereknek. De most beszéljünk arról, aminek következnie kell, Isten második megismerési módjáról, ami a Törvény könyve által vihető végbe.

IV.

A második könyvet Isten a zsidóknak adta. Ez a Törvény könyve, amit mindenki számára hozzáférhetővé tett; de a kinyilatkoztatások könyvét csak a bölcsekre bízta. Mert ők voltak az elsők, akikkel Isten sok helyen beszélt angyalainak közvetítésével, és akik számára feltárult a jóslatok jelentése és Isten titkai, ahogy a zsoltárköltő mondja: „Egyetlen néppel sem tett így, senki másnak nem hirdette ki törvényeit.”²⁹ A zsidó tanítók véleménye, de a keresztény tudósoké is megegyezik abban, hogy Mózes, a zsidók nagy törvényhozója, azon a törvényen kívül, amit Isten a Sínai hegyen adott át, amit ő könyvre bízva és összefoglalva hagyott ott neki – azon kívül Isten maga még fel is fedte ugyanezen Mózesnek a törvény igazi magyarázatát, azáltal, hogy megvilágosította annak minden rejtelmét és titkát: amelyek a Törvény felszíne alatt, szavainak érdes hangzása mögött vannak. Ezért olvasuk, hogy Isten ezt mondta Ezdrásnak: Megmutatkozva megmutattam magam a túskebokor fölött, és szóltam Mózeshez, amikor az én népem Egyiptomban szolgált, és elküldtem őt, és a Sínai hegyre vezettem, és sok napig magamnál tartottam, és sok csodálatos dologról beszéltem neki, és megmutattam neki az idők titkait és végét, és tanítottam őt, ezeket mondva: ezeket a szavakat tedd közkinccsé, emezeket pedig tartsd magadban.³⁰ Úgy van tehát, hogy Mózes a hegyen két törvényt ismert meg, tudniillik egy írással és egy lelkit. Isten parancsának megfelelően mindkettőt elterjesztette a zsidó nép között, de az egyiket, mármint az írottat mindenki számára kihirdette, a másikat pedig csak a hetven bölccsel osztotta meg. Nem is írta le, hogy ők se írják le, hanem élőszóval adta tovább, hogy mindegyikük megszokottan sorban, szóban fedje fel a titkokat utódainak. Ezért mondják az élő szó utódról utódra történő továbbadását a kinyilatkoztatás tudományának, amit a zsidók Kabalának hívnak, mivel egyikük a másiktól mintegy az örökség jogán jutott hozzá. Ezzel a véleménnyel egybevág Hilariusnak az a meglátása is, ami ennek a zsoltárszakasznak a magyarázatából derül ki: „Miért háborognak a nemzetek?”³¹ Itt

azt mondja Hilarius: Mózes elrendelte, hogy minden zsinagógában legyen hetven öreg, akiknek Mózes azon a törvényen kívül, amelyet írásban adott, a rejtettebb titkokat is a lelkükbe véste.³² És ennek a véleménynek megfelelően magyarázza az igen kiváló teológus, Órigenész is Pál apostolnak a szavait: „Mivel Isten rájuk bízta ékesszólását”³³; azaz a zsidóknak adott leírt törvény mellett volt egy másik, szellemi törvény, és Pál ezt hívja Isten kinyilatkoztatásainak³⁴. Az újabbkori zsidók azt hívják Kabbalának, ami a mózesi törvény allegorikus értelmében magába foglalja minden isteni és emberi dolog megismerését. Ezt Pál apostol is megerősíti, amikor azt mondja,³⁵ hogy a zsidók a törvényben megkapták a tudás és az igazság foglatát. Mózes rabbi is azt mondja a Moreh második kifejtésében³⁶, hogy a törvény teljes egyedülállósága annak köszönhető, hogy Istentől és az angyalok seregétől származó igaz megállapításokat tanít, amelyek által azok az emberek, akik követik e tanításokat, akár még a világot is megismerhetik, egész rendjével egyetemben. A Kabbala legtöbb tanítása tehát a próféták tanítása, ami azokra a megismerhető dolgokra vonatkozik, amelyeket Isten és az angyalok által lehet megérteni. Ezért arra tanít, hogyan kell segítségül hívni mind Istennek, mind az angyaloknak a sokféle alakban előforduló szent nevét; előszámlál változatos testi cselekedeteket, amelyek által az emberek, mintha az istenekhez válnának hasonlókká, bizonyos isteni lépcsőfokokon átalakítják magukat, és átkerülnek az Atya örök fényének a sugárzásába. Ha eltelnek ezzel a fénnel, túllépnek a földi természet törvényein, és eljutnak Isten megismeréséhez. Mert hatékonyabban munkálkodnak a segítségül hívott szent nevek elménkben, ha megfelelőképpen felkészültünk a befogadásukra, – mint ahogy bármiféle test ki tudja fejteni a hatását arra a másik testre, amivé átalakult; mint amilyen hatással a tűz van a csepűre. Ezenkívül a zsidó törvény az isteni erőnek azzal a tulajdonságával is rendelkezik, hogy Isten és az angyalok sokféle titkos nevén kívül a törvény egyetlen eleme sem megy át az emberek tudatába bizonyos titkok nélkül, amit csak a próféták ismernek. Ám ha ezekről a titkokról lehull a fátyol, a kabalisták szabá-

lyainak megfelelően – gyakran bámulatra méltó jóslatok tárják fel a jövőt. Ezért mondja Mózes rabbi, a Moreh második részében, hogy ha Isten neveit és a próféták szavait megpróbáljuk a betűk sorrendjének megváltoztatásával és más különböző jelekkel rögzíteni, ezekkel gyakran az isteni bölcseségből eredő beláthatatlan jóslatokat tudjuk leírni. Ezt a teremtésről szóló művének elején megerősíti a másik Mózes is, Mózes Gerondi³⁷, a Teremtés könyvének bevezetésében és a kabalisták egész iskolája. Mert Isten fontosabb és közvetlenebbül érvényesülő tulajdonságait hordozzák az isteni nevek és a próféták szavai, mint a világ akármely anyagi része. Ezért mondja Dionysius, hogy a nevek és a szavak tisztetelével és megfigyelésével könnyebben emelkedünk fel Atyánkhoz, Istenhez, és inkább részesülünk ragyogásából, mint ha a természetben található dolgokat és a teremtményeket vizsgálgatjuk. Mi is bőségesen és elmélyülten írtunk erről a témáról a titkos filozófiáról szóló könyvben, azon a helyen, ahol a titkos műveletek rejtelseiről van szó.³⁸ De itt elegendő, ha azt jegyezzük meg, hogy az a mód, ahogyan a zsidók ismerik meg Istent a törvény által, az sokkal emelkedettebb és tökéletesebb, mint ahogy a pogányoknak sikerülhetett a teremtett dolgokon keresztül. Nem is megismerés az, ameddig eljuthattak, csak annak valamiféle árnyéka. Isten igazi és tökéletes megismerésével pedig (ahogy az egész kabalista iskola tanúsítja) várni kellett a Messiás eljöveteleig. Ő végül megérkezett, a mi urunk, Jézus Krisztus, akiben minden beteljesült és beteljesedik. De térjünk vissza a Kabalához, amely szellemi törvény, a leírt törvény szavai mögött rejtőzik, és kizárólag élőszóval adták tovább szájról szájra. Miután a zsidók Cyrusnak, a perzsák királyának³⁹ a jóvoltából megszabadultak a babiloni fogságból, Zorobabel vezetésével felépítették a templomot. Ezdrás (aki akkor a zsidó gyülekezet élén állt)⁴⁰ összehívta a gyűlésbe a bölcseket, hogy mindegyikük mondja el, amit a törvény titkaiból őriz az emlékezetében. A szellemi törvényt, amiről szó van, a jelenlévő írnokok először lejegyezték, majd hetven kötetben adták meg a végleges formáját (ennyien voltak ugyanis ezen a gyűlésen a bölcsek). Ezekről az eseményekről így beszél

Ezdrás: „Miután eltelt negyven nap, megszólalt a legöregebb bölcs, és ezeket mondta: amit korábban írtál le, hozd nyilvánosságra, olvassák méltók és méltatlanok. De a legutóbbi hetven könyvet őrizd meg, hogy azokat a nép bölcseinek add át”,⁴¹ „akikről tudod, hogy szívük be tudja fogadni és meg tudja tartani ezeket a titkokat”,³² mert ezekben van az értelem erecskéje, a bölcsesség forrása és a tudomány folyója.⁴³ Mert ez a törvény magába foglalja a létezők fölötti istenségről szóló kimondhatatlan teológiát; a megérthető és az anyagi formákról szóló pontos metafizikát; az anyagi világról és a természet dolgairól szóló megtámadhatatlan filozófiát. És ezért alakult ki az a gyakorlat, hogy az újabbkori zsidóknál Kabalának neveznek mindent, ami titkosabb vagy rejtélyesebb, vagy azt a tudományt, ami a csodálatos jelenségek működésének titkaival foglalkozik. Ezért az történt, hogy azok is, akik titkos szerződésre, szövetségre és megegyezésre léptek az ördögökkel, és csodálatraméltó tettekkel hencegnek – a tisztességesen hangzó „kabalista” néven emlegetik magukat, hogy ezáltal elleplezzék átkos mesterkedéseik és istentelenségeik gonosz mivoltát. Ezért végül a Kabala szent neve gyanússá vált, ahogyan a Mágia szent neve is. Mindkettőre gyanakodva néznek, mindkettő elveszítette a szentségét – a régi mondás szerint, amely így szól: a szent dolgok szentségtelenné válnak, mert a szentségtelenek élnek velük. A zsidóknak tehát van egy írott törvényük, amely a nép számára hozzáférhető, és ismerik Isten kinyilatkoztatásait, tudniillik a legfelsőbb istenség titkos misztériumát, ami az írott törvény szavainak a kérge alatt rejlik, egyedül a bölcseknek szól, nem szabad közzé tenni. Mert ezeket a titkokat, amelyek ilyen hatalmas istenséggel teljesek, a tudatlan népnek kiszolgáltatni, mi más lenne, mint a szent dolgokat a kutyáknak adni?⁴⁴ Ezt maga Krisztus is megtiltotta Evangéliumában, akit a törvény ígért és a törvény óhajtott – végül elérkezett a megfelelő időben, mint a törvény beteljesítője és megvalósítója, ahogyan ő maga mondja: „Nem megszüntetni jöttem a törvényt, hanem teljessé tenni”⁴⁵ Mert az összes törvény három részre volt felosztva: vagy az eljövendő világosság árnyképei voltak, vagy a prófé-

ták szavai az eljövendő igazságról, vagy előírások arra az életre, ami az eljövendő tökéletességhez vezet. Mert ha csak a törvény betű szerinti értelmét fogod fel, az eljövendő fény, igazság és tökéletesség nélkül, egyáltalán nem a törvényhez fog hasonlítani, inkább nevetséges lesz, s nagyon hasonló a vénasszonyok meséihez és a milétoszi novellákhoz. De idejében eljött Krisztus, az igazság napja, a valódi fény, a legragyogóbb igazság, az élet igazi beteljesülése minden ember számára, akik hisznek nevében. Ő teljessé tette a törvényt, hogy ezután ne legyen szükség törvényre, és ezután ne a teremtet világ homályában ismerjük meg Istent, és ne a zsidó Törvény árnyékában, hanem a Jézus Krisztusban való hit világosságában. Ő az igazi tudás, az Atya bölcsessége, az ember értelme, akiben, ahogy Pál apostol mondja, röviden össze van foglalva minden, az is, ami a mennyben, az is, ami a földön van.⁴⁶ Ezért most beszéljünk arról, aminek következnie kell, Isten utolsó és tökéletes megismerési módjáról, ami a mi urunk, Jézus Krisztus Evangéliuma által vihető végbe.

V.

Minden törekvés, ami a bölcsesség megszerzésére irányul, és a bölcsesség szeretete – a Szentlélektől származik, a mi urunk, Jézus Krisztus által. Az igazi tudás Isten megismerése, az elme megvilágosodása, az akarat szabályozása, a helyes módszerre való törekvés, az élet biztos törvénye, ami megszenteli az ember lelkét, kijelöli az Istenhez vezető utat, megmutatja, mit kell tennünk és mit kell elhagynunk. Ezt a tudományt más néven teológiának hívjuk. Ez a tudomány, Istennek ez az igazi megismerése valamiféle igen lényeges kapcsolat Istennel, szorosabb, mint az egyszerű megismerés: Isten elrendelése folytán az Evangéliumban hagyományozódik ránk. Mert sem Istent magát nem ismerhetjük igazán az Evangélium nélkül, sem az Evangéliumot nem érthetjük meg igazán az isteni kegyelem nélkül. Nyilvánvaló ugyanis, hogy azt, amit Isten hagyott ránk, sehogy máshogy

nem lehet megérteni, csak Isten segítségével, ahogy a próféta mondja: A te fényedben fogjuk meglátni a világosságot.⁴⁷ Ezt a fényt Mercurius Trismegistus az isteni lényeg szellemének nevezi, mint Istenből sugárzó fényt.⁴⁸ Értelmünk mindazonáltal nem mentes a tévedésektől, és hiába erőlködik, hogy eligazodjon Isten dolgaiban – kivéve, ha megvilágosítja az isteni szellem. Ezért mondja Pál apostol: „Nem vagyunk képesek magunktól valamit is kigondolni, hiszen az alkalmasságunk Istentől való”.⁴⁹ Őt kell segítségül hívnunk, hozzá kell imádkoznunk: „Bármilyen dologba fogunk is, de leginkább, ha a teológiába”⁵⁰ – így kell tennünk Szent Dionysius tanítása szerint. Ezt mondja Krisztus is, aki maga az igazság: „Kérjétek és kaptok, zörgessetek és ajtót nyitnak nektek, keressetek és találtok”⁵¹ – tudniillik a hitben kell keresni, erős hívéssel, mert a hit (ahogy Hermes mondja) maga a megértés.⁵² Végül a reményben kell kérni, erős és csüggedetlen várakozással, Jézus Krisztust dicsőítve és hozzá imádkozva – aki által lelkünk megismerheti Isten legfontosabb dolgait –, hogy világosítson meg minket kisugárzásával. A zörgetők pedig azok, akik virrasztással és böjtöléssel gyakorolják magukat a szeretetben, és egész életükben lángoló vágyakozással törekednek Jézus Krisztus követésére – János szavaival: aki azt mondja, hogy kitart Krisztus mellett, annak azon az úton kell járni, amelyen Krisztus jár; mint ahogy Pál apostol nevezi a hitet, amit a szeretet által lehet gyakorolni. Ezért hiába is töri magát bárki, aki érveket érvekre halmozó fejtegetésekkel próbálja kideríteni az isteni lényegét, és azt gondolja, hogy betöltheti a szent tudományok kapuját, ha homályos okoskodással és dialektikus szemfényvesztéssel fegyverezi fel magát. Az okoskodók mindig nagy eredményre törnek, mégsem érnek el semmit, mert maguk teszik értelmetlenné a saját működésüket (ahogy Pál apostol mondja): mindig tudakozódnak, de az igazság megismeréséig soha nem jutnak el. Ezért tanítja ugyancsak Pál⁵³ a korintusiakat, hogy vigyázzanak, és tartsanak ki állhatatosan a hitben, és óvakodjanak, nehogy félrevezesse őket az a dialektika és filozófia, ami csupán tartalmatlan fondorkodás, emberi kitalálás, és ugyanúgy elenyészik, mint e világ alko-

tórészei. Az a megismerés, amihez a dialektika és a filozófia juttat el, teljes egészében csak az érzékelésen alapul; ez a módszer innen nyeri összes anyagát megismerő tevékenységéhez; a tapasztalatból kiindulva mindent sorra vesz, összerak, osztályoz és összegyűjt, így állítja fel valamennyi tételét. Isten viszont, és Jézus Krisztus a világ fölötti való, és a világ teremtője fölötté áll minden tulajdonságnak, minőségnek, formának, mennyiségnek, rendszernek és történesnek, és (ahogy Dionysius mondja) fölötté áll minden beszédnek, állításnak, tagadásnak, fölötté áll minden bizonyításnak és cáfolásnak,⁵⁴ és fölötté áll még a világ fölötti angyaloknak és a szelek szárnyának is⁵⁵ – Isten, aki a kerubokra lép, és a felhőkbe építette házáat; aki a királyok királya és az uralkodók ura,⁵⁶ és azoké is, akik vannak, és azoké is, akik nincsenek; aki meghajlította az eget, és úgy szállt le, mint az eső a mezőre;⁵⁷ és magára öltötte az emberi természetet, és emberi alakjában csodálatra méltó, és bámulatot érdemel minden cselekedete természetfölötti és isteni hatalma folytán. Isten igazi megismeréséhez tehát a dialektika és a filozófia nem képes eljutni, mert ellentétes a szent hittel. Ezért mondja Nazianzoszi Gergely a teológiáról szóló második könyvében: „Istennek milyen dolgait fogod megsejteni, ha fenntartás nélkül hiszel a logikai spekulációknak? Vagy milyen felismerésekhez vezet el az erőszakos ész, ha mégoly kipróbált is téged, aki azzal dicsekszel, hogy felmérhetetlen dolgokkal foglalkozol?”⁵⁸ A hit tehát előbbre való minden meggondolásnál, minthogy nem üres magyarázatásokon alapul, hanem teljes egészében az isteni titok kinyilatkoztatása. Mivel a hit közvetlenül az elsődleges fényből származik, az egydűli, ami képes megragadni a világon túli dolgokat. Mert a hit a világ keletkezését is megérti (ahogy Pál apostol mondja: „A hitből ismerjük meg, hogy a világot Isten szava alkotta.”⁵⁹) És felülemelkedik a teremtet világ határain, és azt a beláthatatlan mezőt járja be, amelytől a természet ered. Pál apostol azt mondja, hogy ebben a hitben nyerte az apostoli küldetést, és azt, hogy hirdetheti Isten dicsőségét.⁶⁰ És a korintusiakhoz írva így szól: „Igehirdetésem nem a bölcsesség elragadó szavaiból áll, hanem a léleknek és a Jézus Krisztusban

való hit igazságának a bizonyosságaiból.”⁶¹ Mert egyedül a hit az az eszköz és az a közvetítő, amely egyedül alkalmas arra, hogy Istent megismerhessük. És, ahogy a platonisták mondják, az egyedüli, amivel eljutunk Istenhez, és az egyedüli dolog, ami által elnyerjük Isten védelmét és részesülünk tökéletességéből. De lássuk, mely lélek, mikor és hogyan képes szabadon használni ezt az eszközt. Egészen biztosan senki más, csakis az, aki és amikor a fejét, legfőbb részét teljes elszántsággal felemeli a kellő szellemi magasságba, és mindenestül arrafelé fordul; ugyanúgy, ahogyan az alsóbbrendű és érzékelhető dolgok iránti vágyódásától sarkallva teljesen belebonyolódik hiú képzelgéseibe. Mindenesetre tudjuk, hogy az emberi elme egy felsőbb arcnak a képe, és hogy létezik egy belénk írott fény, ami az igazság forrásából sugározva egyedül fogja fel és foglalja magába az igazságot. De a különböző képzelgések forgószelei ezt az igazságot nem ugyan önmagában, hanem bennünk annyira elhomályosítják, széttépik, széthányják, szétszórják – hogy a lélek alig képes behatolni az igazság igen szűk kapuján. Lelkünk tehát, ami be van zárva az enyésző testbe, és túlságosan is lebilincselik annak kötelékei, hiába fáradozik az isteni dolgokban – csak akkor jár eredménnyel, ha áttöri a test által szabott korlátokat, és eléri azt az állapotot, amire korábbi természetű kijelöli, és tiszta szellem lesz belőle, olyan, mint az angyalok. De melyik az a lélek, amelyik képes erre? Csakis az, amelyik megingathatatlan reménykedéssel, a mennyei istenségre vágyva, elnyomja földhözragadt képzelgéseit; amelyik lángoló szeretetével Istenhez ragaszkodik, egyedül az isteni szellemtől hagyja befolyásoltatni magát, angyallá válik, és egész lelkével magába fogadja Istent. Ezért mondja Jeremiás: „Aki dicsekedni akar, azzal dicsekedjék, van benne értő lélek és ismer engem.”⁶² Ezért mondja Zoroaster, a legrégebbi filozófus: Az ember lelke Istent valami módon magába vonja, mert ha semmit nem őriz meg az elenyésző dolgokból, az isteniekből merítvén, teljesen eltelik velük.⁶³ És akkor az ilyen lélek gyakran még a test tökéletességének is örvendezhet, tudniillik amikor az átlényegülés után visszatér a testhez kapcsolódó feladataihoz, ebben a tekintetben is meg-

hozza a hit a gyümölcsét, az igazság a kenyerét. Ezért mondja János, hogy az ilyen lélek Isten által újjászületik, mert a legfenségesebb Isten fénye – ahogyan a nap sugara a testet – összezsugorítja és felemeli és a tűzhöz teszi hasonlónvá. Ez az isteni fény az angyali szellemek közvetítésével egészen a mi lelkünkig hat, és a test börtönébe szorult lelket arra ösztönzi, hogy ledobva magáról minden testi köteléket, szabaduljon meg állatias és földi észjárással magyarázó képességeitől és cselekedeteitől; egyedül a szellem irányítása alatt éljen, reménnyel ékeskedjék, a hit irányítsa, lángoló szeretettel, teljes lényével Isten felé fordulva, Isten megtermékenyítő erejétől új életre kapva, Isten irányítása alatt – legyen Isten fia és váljon új Immánuellé. És az ilyen lélek, valahányszor felhagy földi elfoglaltságaival, és visszatér önmagába, és az örökkévaló Istenen való elmélkedésnek szenteli magát – akkor többé semmiféle földi dolog nem akadályozhatja, hanem az Atya fénye ad neki erőt; Isten megismerésének a legmagasabb csúcsára emelkedik, ahol egyfolytában eltelhet a próféták jóslataival, gyakran még rá is eshet a választatás, hogy eszköz legyen Isten csodatételeinek a végrehajtásához. Az ilyen ember, ha annak érdekében imádkozik, hogy a világ megváltozzék, nem fog eredménytelenül imádkozni – ahogyan Jakab figyelmeztet minket, ezeket mondván: „Illés hozzánk hasonlóan esendő ember volt, de esedezve imádkozott, hogy ne essék az eső a földön, és nem is esett három évig és hat hónapig; majd ismét imádkozott, és esőt adott az ég, mire a föld termést hozott.”⁶⁵ Ó, milyen nagy csoda az ember!⁶⁶ Kiváltképp pedig a keresztény ember, akit Isten a világba helyezett, aki megismeri, ami a világon túl van, és még a világ teremtetőjét is. A teremtetőben meg látja és megérti az alacsonyabb rendű dolgokat is: nemcsak azokat, amelyek vannak és amelyek voltak, hanem azokat is, amelyek nincsenek, és amelyek csak ezután lesznek. Bizony, nagy csoda a keresztény ember, akit Isten a világba helyezett, aki uralkodik a világ fölött, és hasonlóképpen tevékenykedik, mint maga a világ teremtetője. Ezeket a ténykedéseket közönségesen csodáknak hívják; ezek mindegyikének a gyökere és az alapja a Jézus Krisztusban való hit. Egyedül

a hit által viheti végbe az ember ugyanazt, mint Isten, és élhet ugyanazzal a hatalommal – ahogyan Krisztus megígérte, amikor ezeket mondta: „Bizony, mondom nektek, aki hisz bennem, ugyanazokat a tetteket viszi végbe, amelyeket én végbevittem, sőt, még nagyobbakat is végbevisz: mert az Atyához megyek, és amit a nevemben kértek, azt megteszem nektek, hogy az Atya megdicsőüljön a Fiúban.”⁶⁷ És máshol ezt mondja: „Ha csak akkora hitetek lesz is, mint a mustármag, és azt mondjátok ennek a hegynek itt, menj innét oda, odamegy, s nem lesz nektek semmi sem lehetetlen.”⁶⁸ Ezért van az, hogy az igazi keresztény emberek, akik Istennek odaadó hívei, nyelveken szólnak, előre megmondják a jövőt, parancsolnak a természet erőinek, elűzik a felhőket, esőt hoznak, elállítják a szeleket, elterelik a viharokat, meggyógyítják a betegeket, visszaadják a vakok látását, helyreigazítják a sánták lábát, megtisztítják a leprásokat, kiűzik a gonosz szellemeket, gyakran feltámasztják a halottakat, és hasonló dolgokat visznek végbe. Sok próféta tűnt ki és tűnik ki így kimagasló képességeivel, sok apostol, sok szentéletű püspök, pap, tanító, és Isten többi szolgája. Leginkább tehát azokhoz illik ez a hatalom, akik a legszilárdabbak a hitben, akikről Pál apostol azt mondja, hogy egyedül nekik hirdeti a bölcsességet, és elkülönözve nekik prédikálja az Evangéliumot.⁶⁹ Mert az Evangélium, ahogyan a mózesi Törvény, más tanítást tartalmaz a felszíne alatt, a szerényebb képességűek számára – és mást a velejében, amit azok tudnak megfejteni, akik eljutottak a tökéletességig. Ezekről beszél Pál apostol a zsidóknak, amikor az előbbi a kisgyerekek tejének nevezi, és Isten tanítása elemi részeinek – az utóbbit pedig szilárd eledelnek, az igazság szavának, és Krisztus tökéletes tanításának. Ezeket mondja: „Ezért melőzzük Krisztus tanításának az elemi részleteit, és térjünk át a tökéletesebb dolgokra. Ne ismételjük újra az alapvető igazságokat: a holt cselekedetekből való megtérést; a keresztiségről, a szentségekről, a kézföltételről, a feloldozás képességéről, a halottak feltámasztásáról és az örök ítéletről szóló tanítás megalapozását”⁷⁰ – és a többi efféle dolgot, amelyek mind az Evangélium felszíne alatt vannak, és az iskolákban

foglalkoznak velük a skolasztikus teológusok; ezeket a kérdéseket fejtegetéseik során kimerítően tárgyalják és ízekre szedik. Az a tanítás pedig, amelyik a csiszoltabb elmére és a tökéletes tudásra tartozik, tudniillik amelyik mennyei ajándék és elrejtett manna, amit senki sem ismer, csak az, aki részesül benne; amelyik Isten áldásos szava, értékesebb a másikonál, amit szélteben-hosszában terjesztenek különféle példázatokba foglalva – Isten országának a titka, amelynek az ismerete csak a legbeavatottabb tanítványok számára adatik meg; ez magába foglalja az eljövendő századok nagyszerű dolgait, ez a lélek oka és célja, amit az angyalok sugallatának köszönhetünk; ez a feltétele és megvalósulása annak a mérhetetlen dicsőségnek és boldogságnak, amelyre várunk, amelyet szem sem látott, fül sem hallott, és az emberi értelem sem fogja fel. Mindez benne van az Evangélium velejében és magjában, és csak a tökéletesek ismerhetik meg, akiknek megadatik a hatalom és az erény, a csodák és a jóslatok, és a többi hasonló ismerete – amely dolgokat az emberek saját erejükkel nem tudják kikutatni, csak azok, akiket a Szentlélek ereje irányít. Azok, akik arra lettek kiválasztva és kijelölve, hogy vezető tisztséget viseljenek az egyházban, hogy ők maguk, akik megvilágosultak a hitben, megismerték Isten szándékát, és tanultak az Evangéliumból, legyenek – Pál apostol szavai szerint – a vakok vezetői, világosságai azoknak, akik a homályban vannak, a tudatlanok tanítói, a kiskorúak mesterei, mint akik az Evangéliumban megkapták a megismerés és az igazság foglalatát.⁷¹ Ilyenek az egyházban a pápák a püspökök, a preláthusok, az egyháztanítók és akikre rá van bízva a lelkekkel való törődés és az egyház építése. Amikor hozzájuk ír Pál apostol, ezt mondja: „Aki ugyanis az elragadtatás nyelvén szól, nem emberekhez beszél, hanem Istenhez. Senki sem érti, hiszen a Lélektől indítatva titokzatos dolgokat mond. Aki viszont prófétál, az emberek épülésére, buzdítására és vigasztalására beszél. Aki az elragadtatás nyelvén szól, csak a maga lelki épülését szolgálja, aki viszont prófétál, az emberek épülésére, buzdítására és vigasztalására beszél.”⁷² És ugyanott ez következik: „Így a nyelv adománya sem a hívők, hanem a hitetlenek

számára csodajel, a prófétálás azonban a hívőknek szól, nem a hitetleneknek. Ha tehát egybegyűlik az egész közösség, s mindenki az elragadtatás nyelvén szól, és be nem avatottak vagy hitetlenek lépnek be, vajon nem azt mondják-e, hogy elment az eszetek? De ha mind prófétálnak, s belép egy hitetlen vagy be nem avatott, mind ellene érvelnek, mind ítéletet mondanak fölötte; rejtett gondolatai felszínre kerülnek, úgyhogy arcra borul, imádja Istent és megvallja: valóban köztetek az Isten!”⁷³ És végül így fejeződik be: „aki prófétának vagy lelki adománnyal megáldottnak tartja magát, vegye tudomásul, hogy amit írok, az az Úr akarata. Ha nem veszi tudomásul, róla sem vesznek majd tudomást.”⁷⁴ Lám, az apostol azt mondja, hogy mindez nem elhatározás kérdése, hanem isteni megbízatás és elrendelés. Ezért, ha pápáink, prelátusaink és tanítóink nem rendelkeznek az isteni bölcsesség prófétai szellemével, és az egyházban folytatott tevékenységük során nem bizonyítják be ténylegesen, hogy élni tudnak az Istentől származó hatalommal – bizonyos, hogy elméjükben igen halványan pislákol az isteni szellem fénye, és Krisztusban való hitük erőtlen, és testük túlságosan is uralkodik lelkük felett. Ezért ők mindannyian, mint terméketlen lelkek, istentelenség, sőt, még gonoszság címén is majd a törvény elé állnak, és elítélik őket. Íme, most már tudod, milyennek kell lennie annak, aki szeretne Isten megismerésének a birtokába jutni, és aki megérdemli, hogy méltán nevezzék teológusnak; aki arra vágyik, hogy Istennel beszélhessen, és éjjel-nappal az ő törvénye fölött elmélkedhesen. Azért adta Dionysius János evangélistának a „teológus” melléknevet, mert Istennel folytatott párbeszédet.

Jegyzetek

1. Máté, XVII. 1–5. és Márk, IX. 1–6.
2. Pál Rómaiaknak írt levél, I. 20. „Mert ami benne láthatatlan: örök ereje és isteni mivolta, arra a világ teremtmése óta műveiből következtethetünk.”
3. 147. Zsoltár, 19–20.
4. Apostolok cselekedetei VII. 53.
5. Dionüsziosz Areopagitész: *Coelestis hierarchia*, VIII (De dominationibus, virtutibus et potestatibus, et de media illarum hierarchia), ford. A. Traversari, Paris 1515.

6. Zsidóknak írt levél, I.2.
7. I. Timoteus, VI, 16.
8. 17. Zsoltár, 12.
9. János I. 18.
10. Aszklépiosz, 32. (Az alapul szolgáló kiadás: Nock-Festugiére-féle *Corpus Hermeticum* kiadás, Paris 1973.)
11. Aszklépiosz, 29.
12. Poimandrész, XIV, 3. (ld. itt 10. jegyzet)
13. Poimandrész, V, 3–4.
14. Dionüsziosz Areopagitész: *De divinis nominibus*, VII, Paris 1505.
15. Rómaiaknak, I. 20.
16. *Pharsalia*, IX, 570.
17. III. Ekloga, 60. Lakatos István fordítása
18. Poimandrész, IV. 2.
19. Aszklépiosz, 6.
20. Poimandrész, XI, 19.
21. Rómaiaknak, I, 20–21.
22. Vö.: Aszklépiosz, 13.
23. Rómaiaknak, I. 18.
24. Máté XXI, 18–23 és Lukács, XXIII, 6–9.
25. Poimandrész, II, 17.
26. Poimandrész, X, 19.
27. Máté, XXII, 37–39; ##Márk, XII, 30–31 és Lukács, X, 27.
28. Rómaiaknak, I. 18.
29. 147. Zsoltár, 20.
30. 4. Ezdrás, XIV, 3–7.
31. 2. Zsoltár, 1.
32. Sancti Hilarii Episcopi: Tractatus in II Psalmum. In: Opera, Verona 1730. T. I. coll. 31–33. „... Nam idem Moyses, quamvis veteris Testamenti verba in litteria condidisset, tamen separatim quaedam ex occultis legis secratiora mysteria septuaginta senioribus, qui doctores deinceps manerent, intimaverat”.
33. Rómaiaknak, III, 2.
34. Origenis in Ep. ad Romanos Explanatio. Opera, Paris 1530. t. III. fol. CXLIXr.
35. Rómaiaknak, II, 20.
36. Moses ben Maimon: *Moreh Nebukim*
37. Moses ben Nahman Gerondi
38. Vö.: *De occulta philosophia*, III, 10.
39. 1. Ezdrás, I, 1.
40. 1. Ezdrás, III, 2.
41. 4. Ezdrás, XIV, 45–46.
42. 4. Ezdrás, XII, 38.
43. 4. Ezdrás, XIV, 47.
44. Máté, VII, 6.
45. Máté, V, 17–18.
46. Efézusiaknak, I, 10 „és Krisztusban mint főben újra egyesít mindent, ami a mennyben és a földön van”
47. 35. Zsoltár, 10.
48. Poimandrész, I. 2. és 6.
49. 2. Kor. III, 5.

50. Dionüsziosz Areopagitész: *De divinis nominibus*, III.
51. Máté, VII, 7. és Lukács XI, 9.
52. *Poimandrész*, IX, 10.
53. 1. Kor. XVI, 13.
54. Dionüsziosz Areopagitész: *Mystica theologia*, V.
55. 103. *Zsoltár*, 4. és 18 (17). *Zsoltár* 11.
56. 1. *Timoteus*, VI, 15.
57. 72 (71). *Zsoltár*, 6.
58. *Gregorii cognomento Theologi, episcopi Nazianzeni, Opera e graco sermone in latinum versa...* Lipsiae 1522 fol. c. IIIr.
59. *Zsidóknak*, XI, 3.
60. *Rómaiaknak*, I, 5.
61. 1. Kor. II, 4.
62. *Jeremiás*, IX, 24.
63. *Magica (id est philosophica) dicta Magorum ex Zoroastra*, vv. 19–20. kiadás: B. Kieszkowski: *Studi sul platonismo del Rinascimento in Italia*, Firenze 1932. pp. 157–161.
64. *János*, III, 1.
65. *Jakab*, V, 17.
66. *Aszklépiosz*, 6.
67. *János*, XIV, 12–14
68. *Máté*, XVII, 20.
69. 1. Kor. II, 6.
70. *Zsidóknak*, V, 13 és VI, 1–2.
71. *Rómaiaknak*, II, 19–20.
72. 1. Kor. XIV, 2–5.
73. 1. Kor. XIV, 22–25.
74. 1. Kor. XIV. 37–39.

Agrippa von Nettesheim

Szeged

Fordította: Bartók István